

در گذر تاریخ و ادبیات

تأملی بر سلطان بیزانس اثر سلچوک آلتون

ادبیات ترکیه

فرهاد سخا

مترجم کتاب سلطان بیزانس

رمان «سلطان بیزانس» نوشته سلچوک آلتون، صرفاً یک داستان نیست؛ بلکه سفری پر رمز و راز در لایه‌های پنهان تاریخ، یک کشف پلیسی ذهنی و کنکاشی عمیق در میراث فرهنگی یکی از مهم‌ترین امپراطوری‌های جهان، یعنی بیزانس است. این اثر که بر اساس تحقیقات گسترده و دانشی دقیق بنا شده، خواننده خود را به چالشی فکری و ادبی فرامی‌خواند؛ چالشی که در مقایسه با رمان‌های تاریخی سطحی نگر موجود در بازار کم‌نظر است. این بررسی کوتاه سعی دارد تفاوت سلطان بیزانس با رمان‌های تاریخی را (این اثر اصلاً رمان تاریخی محسوب نمی‌شود، بلکه رمانی است که یک چشم آن به تاریخ و چشم دیگرش متوجه ادبیات است.) بیان کرده و علت جذابیت آن را برای خوانندگان ایرانی بازگو کند.

حدانته حماسی یا خیانت تاریخی؟

نقطه آغازین و موتور محرک رمان «سلطان بیزانس» در یک ایام تاریخی دیسه‌نامه دارد. سرنوشته کنستانتین یازدهم، آخرین امپراطور بیزانس، در جریان سقوط قسطنطنیه توسط محمد دوم، ملقب به فاتح؛ تاریخ رسمی او را قهرمانی می‌داند که تا آخرین قطره خوش جنگیده و کشته شده است. این در حالی است که برخی منابع از جمله مورخی ایتالیایی و محقق ارمنی و کشیشی بیزانسی، ادعا می‌کنند که او فرار کرده است.

سلچوک آلتون با جسارت، روایت خود را بر این دیدگاه دوم بنا می‌کند؛ امپراطوری که زنده ماند و قصد دارد با اتکا به حمایت دولت‌های اروپایی و وایتکان -که زمانی خود از دشمنان امپراطوری بیزانس بودند- سلطنت از کف رفته و امپراطوری منحل شده‌ای را احیا کند. این شک و عدم قطعیت تاریخی، در دست‌انگشت آلتون به دستمایه‌ای قدرتمند برای خلق داستانی تبدیل می‌شود که نه تنها گذشته، بلکه حال را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد.

شخصیت اصلی رمان، «خلاص» (به معنی نجات) آکادمیسینی است که به طور ناگهانی درمی‌یابد از نوادگان همان امپراطور وارثون شده است. اینک او توسط سازمان مخفی تحت آزمایشی نهایی قرار می‌گیرد تا با عبور از یک آزمون حساس شنش مرحله‌ای، مقام امپراطور بیزانس را تصاحب کرده و برای برپایی مجدد سلطنت خود اقدام کند. این رویکرد، رمان را از سطح یک بازگویی صرفاً تاریخی فراتر برده و به قلمرو ادبیات معمایی و گمانه‌زنی‌های تاریخی سوق می‌دهد؛ «سلطان بیزانس» به خواننده خود می‌آموزد که چگونه به تاریخ، نه به عنوان مدارک مرده و خاک گرفته بلکه به مثابه یک ساختار سیال و پویا بنگرد؛ جایی که هر ابهام دریچه‌ای به سوی حقایق پنهانی و بازجویی‌های ذهنی می‌گشاید.

گشت و گذاری در تاریخ و جغرافیا

یکی از دلایلی که می‌تواند نظر خواننده کنجگوار را برانگیزد، عمق و وسعت تحقیقات تاریخی و جغرافیایی رمان است. آلتون، تاریخ بیزانس را به داستان قسطنطنیه سحرناگیز محدود نمی‌کند و خواننده را

به همراه قهرمان کتاب و در جریان آزمون شش‌گانه، به مکان‌هایی می‌برد که هریک نقشی بسزا در شکل‌گیری یکی از فرهنگی‌ترین امپراطوری‌های تاریخ پش‌ر داشته‌اند:

از شهر هاتای (انطاکیه) یکی از مراکز اولیه مسیحیت، تا میسترای یونان و صومعه سوملا از ایزنیک (نیکیا) که محل برگزاری اولین شورای جهانی کلیسا بود، تا به کاپادوکیه مهد تمدن و مکانی با تاریخ مسیحیت و بالاخره اباصوفیه شاهکار معماری و نقطه تلاقی دو تمدن بزرگ و دو دین مسیحیت و اسلام. علاوه بر این مکان‌های تاریخی، خواننده همراه قهرمان رمان به شهرهایی چون سان‌فرانسیسکو، استکهلم، ونیز، لندن، واشنگتن و جزیره رودس کشانده می‌شود. این سفر به خواننده نشان می‌دهد که میراث بیزانس چگونه در تار و پود تمدن جهانی درهم تنیده شده است.

ترکیبی پلیسی و ادبی

«سلطان بیزانس» را نباید صرفاً یک رمان تاریخی دانست. هویت این اثر در ترکیبی ساده اما غیرقابل تقلید از این سه عنصر نهفته است:

۱- داستان پلیسی و رمز گشایانه، این رمان در لایه‌های گوناگون خود، از سطح تا عمق مکان‌ها و زمان‌های مختلف را در گذشته و حال درمی‌نورد.

۲- ادبیات و هنر، هر دو مشغله ذهنی قهرمان رمان هستند و بعد فرهنگی رمان را غنی‌تر می‌کنند، این امر باعث می‌شود رمان علاوه بر جنبه سرگرم کننده ناشی ساخت پلیسی‌اش، در آموزش و افزایش سطح دانش خواننده نیز نقش مهمی ایفا کند.

۳- فلسفه و دوگانگی، در عمق این اثر جای دارد و همچون عقاب دو سر که نماد امپراطوری بیزانس است، با یک سر به شرق و با سر دیگر به غرب نظر دارد و دوگانگی را شکل می‌دهد که در برخورد تاریخی فلسفه شرق و غرب، رشد می‌یابد.

پلی میان شرق و غرب

تفاوت محوری و برجسته «سلطان بیزانس» در دیدگاه آلتون، در رابطه بیزانس و عثمانی نهفته است. در حالی که ملی‌گرایان ترک همواره بر تفاوت و تضاد این دو تمدن تأکید می‌کنند، آلتون دنبال ویژگی‌های تکمیل‌کننده و یکپارچه‌ساز این دو روند تاریخی است.

آنجایی‌که از زبان یکی از قهرمانان رمان می‌گوید: «بل گالاتا پلی میان بیزانس و عثمانی است.» در واقع تضاد اصلی آلتون را شکل می‌دهد؛ فتح قسطنطنیه پایان یک تمدن و آغاز تمدنی دیگر نبود، بلکه جایی بود که یک تمدن، میراث تمدنی دیگر را به خود منتقل کرد تا تمدنی نو و تلفیقی بدیع از غرب و شرق را شکل ببخشد.

این ترکیب تنها شامل جنبه‌های مثبت نیست، بلکه میراث سیاسی بیزانس برای عثمانی‌ها را نیز بازگو می‌کند. رمان با آساری که به خواننده می‌دهد، می‌گوید: «امپراطوری بیزانس ۱۱۰۰ سال دوام آورد، ۸۸ امپراطور روی تخت نشستند و ۶۵ بار کار به مداخله نظامی کشید. ۲۹ امپراطور وحشیانه به قتل رسیدند و سیزده امپراطور به صومعه‌ها پناهنده شدند.» این الگویی است که به دربار عثمانی هم منتقل می‌شود و بی‌رحمی و خونخواری پادشاهان عثمانی را که بی‌پروا بودند، یادآور می‌کند. در بازگویی میراث فرهنگی آلتون بر اهمیت بیزانس در مبدل

ساختن قسطنطنیه به یک «مگاشهر» تأکید می‌کند و از زبان ناپلئون بناپارت می‌گوید: «اگر دنیا تنها از یک کشور تشکیل شده بود بی‌شک پایتخت آن می‌بایست استانبول باشد!» آلتون درگ شخصی خود را بر اثر حاکم می‌کند و قسطنطنیه و استانبول را در وی سکه تمدنی می‌بیند که نه از جمال، بلکه از آشتی تمدن‌ها شکل گرفته است.

یک تقاطع فرهنگی

جدایت این رمان برای خواننده فرهیخته ایرانی فراتر از یک داستان است و ریشه در تقاطع‌های فرهنگی و فکری تاریخی مشترک دارد:

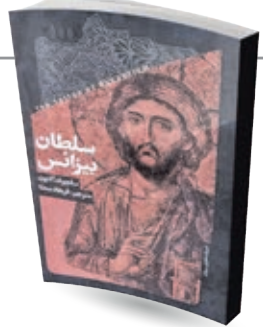
پیوند میراث بیزانس و ایران: این پیوند را نباید نادیده گرفت، زمانی که دو امپراطوری با عمق فرهنگی عظیم در همسایگی هم، در دوران ساسانیان، در کنار درگیری‌های مرزبانگویی قرار می‌گرفتند. تبادللات فرهنگی و تاریخی مشترک دارند. این ترکیب تنها خود منتقل کرد تا تمدنی نو و تلفیقی بدیع از غرب و شرق را شکل ببخشد.

به دربار عثمانی هم منتقل می‌شود و بی‌رحمی و خونخواری پادشاهان عثمانی را که بی‌پروا بودند، یادآور می‌کند. در بازگویی میراث فرهنگی آلتون بر اهمیت بیزانس در مبدل

خلاصه اینکه «سلطان بیزانس» با ساختار روایی بریده بریده و استفاده از زمان گذشته ساده در زبان ترکی، خواننده‌اش را به تمرکز بیشتر برای کشف ارتباطات پنهان بین تمدن‌ها سوق می‌دهد. همچنین با استفاده از ترندهای پست مدرنی در

ساختار خود، خواننده را از دچار شدن به خمودی و افسردگی محال به رمان‌های تاریخی دور نکه می‌دارد.

سلچوک آلتون با تلفیق ماهرانه دانش تاریخی‌اش درباره بیزانس، طرحی پلیسی هیجان‌انگیز و ساختار غنی ادبی هم خواننده‌اش را سرگرم می‌کند و هم به او آموزش می‌دهد. نباید از نظر دور داشت که آلتون همواره برای هوش خواننده خود احترام قائل است و در این خواننده‌اش را در از خواننده یک مصرف‌کننده بدون تفکر خلق کند؛ برعکس سعی دارد خواننده‌اش را در گیر مجادلات ذهنی کرده و او کند. اینک نوبت خواننده ایرانی است تا در این «سafari ذهنی» از تاریخ بیزانس، درگیری‌های فرهنگی شرق و غرب، عبور در گذشته و حال مکان‌های گوناگون همواره قهرمان کتاب از مراحل شش‌گانه آزمون به موفقیت عبور کرده و از خواندن آن لذت ببرد.

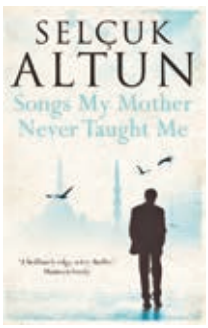
سلطان بیزانس

- نویسنده: سلچوک آلتون
- مترجم: فرهاد سخا
- ناشر: نشر خزان
- تعداد صفحات: ۳۴۴
- قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

کهنش را که بی‌پروا بودند، یادآور می‌کند. در بازگویی میراث فرهنگی آلتون بر اهمیت بیزانس در مبدل

پرتوهای از کنستانتین یازدهم روی دیواری متعلق به قرن پانزدهم میلادی که توسط باستان‌شناسان در یونان کشف شد

بانکدار بازنشسته کتاب‌باز

سلچوک آلتون، متولد ۱۹۵۰ در آرتوین، از نویسندگان معاصر ادبیات ترکیه است. او که دوست دارد خود را «بانکدار بازنشسته» معرفی کند، همواره از شهرت گریزان بوده و هیچ مراسم رونمایی برای کتاب‌هایش برگزار نمی‌کند، در نمایشگاه‌های کتاب حاضر نمی‌شود و آثارش را برای خوانندگانش امضا نمی‌کند. آلتون در هیچ نشست یا بزرگداشتی حضور ندارد، به ندرت مصاحبه می‌کند و عکس‌های اندکی از او در مطبوعات وجود دارد؛ نویسنده‌ای که درآمد حاصل از فروش آثارش را صرف حمایت از تحصیل دانشجویان هنر و ادبیات و نیز رسیدگی به گریه‌های خیابانی می‌کند.

او برخلاف جریان بازاری ادبیات ترکیه، در خلوتی خودخواسته زندگی می‌کند؛ نویسنده‌ای که باور دارد اثر ادبی باید خود سخن بگوید و نیازی به گفت‌وگو یا تبلیغ ندارد. آلتون اهل بحث‌های رسانه‌ای نیست، اما در محافل ادبی ترکیه همواره به عنوان نویسنده روشنفکر کتاب‌باز شناخته می‌شود. آلتون نویسنده‌ای است که ترجیح می‌دهد آثارش توسط خوانندگان فرهیخته خوانده شود زیرا خود یک کتاب‌شناس، کتاب‌دوست و کتاب‌باز واقعی است. او بعد از بازنشسته شدن از بانک و دیرتر از دیگر نویسندگان به نویسندگی روی آورد اما خالق آثار مهمی است که به زبان‌های مختلف ترجمه شده‌اند. موفق‌ترین کتابش «سلطان بیزانس» است که پیش از این به انگلیسی، فرانسوی، ایتالیایی، عربی، صربی و آلبانیایی ترجمه شده و اینک در دسترس خوانندگان فارسی زبان است.

آثارش با نثر ساده اما اندیشمندانه نوشته می‌شوند و ترکیبی از سبک بورخس و داستان‌های پلیسی‌اند. قهرمانان آلتون، درون‌گرا و جست‌وجوگرند؛ آنها نه صرفاً در پی حل معماهای جرم، بلکه در پی کشف معنا، تاریخ و رازهای ریشه‌دار ادبیات بشر هستند.

جهان داستانی آلتون اغلب میان واقعیت و خیال در نوسان است و در پطن آن نوعی فلسفه ادبی نهفته است؛ فلسفه‌ای که پرسش از ماهیت خواندن و نوشتن را به صورت استعاری در سراسر آثارش تکرار می‌کند. استانبول برای آلتون نه فقط یک شهر، بلکه یک موجود زنده است؛ او در اغلب آثارش این شهر را با چنان جزئیات و احساس توصیف می‌کند که خواننده درمی‌یابد نویسنده رابط‌های عاشقانه و درونی با آن دارد. کچه‌های باریک، کافه‌های قدیمی، صدای آذان در دل باران و مه برخاسته از بسفر، بخشی از فضای آثار اوست. در نگاه او استانبول نه تنها پایتخت فرهنگی ترکیه، بلکه زادگاه نشاءهاست؛ جایی که شرق و غرب در هم می‌آمیزند و همین آمیزش برای او الهام‌بخش هزار معناس است. آلتون نویسنده‌ای با ذهنی بینارشته‌ای است؛ در آثارش آثار فلسفه، تاریخ، موسیقی و شعر را می‌توان همزمان مشاهده کرد. او کتاب رانه کالایی مصرفی بلکه موجودی زنده می‌بیند که هر بار خواندنش، معنای تازه‌ای بر ارمان می‌آورد. در مجموعه یادداشت‌هایش با عنوان «برای کتاب / Kitap için» نگاه فلسفی خود را با زبانی شاعرانه بیان کرده‌است:

او در آثارش به تصویر انسان مدرن در درجه‌های اخلاقی و فلسفی می‌نگرد و راه یا طنزی تلخ و ظریف از سردرگمی‌های وجودی سخن می‌گوید. برخی از منتقدان ترکیه‌ای معتقدند، نثر او پیوندی پنهان با نثر شاعرانه اوکتای رفعت دارد، چراکه بسیاری از نام‌های کتاب‌هایش از نیم‌بیت‌های همان شاعر برگرفته شده‌اند و همان‌گونه که در ادامه آمده، نام بیشتر آثارش نیم‌بیتی از شاعران گوناگون و اغلب از اوکتای رفعت شاعر ترک‌زبان است:

- تنهایی از راهی که تو می‌روی / Yalnızlık Gittiğin (رمان، ۲۰۰۱)
- بی‌تی از اوکتای رفعت / Bir Sen Yakınsın (رمان، ۲۰۰۲)
- اوکتای رفعت - طعم گلوله و پرزده / Ku(r)şun (رمان، ۲۰۰۳)
- ترانه‌هایی که مادر یادم / Annemin Öğretmediği Şarkılar (رمان، ۲۰۰۵)

- برای کتاب - یادداشت‌های یک خواننده کتاب‌باز جلد اول / Kitap için (جستار، ۲۰۰۶)
- سال‌ها سال قبل بود - نیم‌بیتی از اوکتای رفعت / Gelme (رمان کوتاه، ۲۰۱۴) - نیم‌بیتی از اوکتای رفعت
- اینجاها باران است و اینجاها باد است / Buraları Yağmur Buraları Rüzgâr (رمان کوتاه، ۲۰۱۵) - نیم‌بیتی از اوکتای رفعت
- زیر درخت اورس / Ardıc Ağacının Altında (رمان، ۲۰۱۷)
- جاده چشمه چدانی / Ayrılık Çeşmesi Sokakı (رمان، ۲۰۲۰)

- برای کتاب - یادداشت‌های یک خواننده کتاب‌باز جلد چهارم / Kitap için (جستار، ۲۰۲۱)
- برای کتاب - یادداشت‌های یک خواننده کتاب‌باز جلد پنجم / Kitap için 5 (جستار، ۲۰۲۲)

- آلتون در برخی کتاب‌هایش گوشه‌های از یافته‌ها و نظرات خود را هم جای می‌دهد؛ به عنوان مثال در سلطان بیزانس او نظریش را درباره نام گودو در انتظار گودو یا چشم به راه گودو (Waiting for Godot) نمایشنامه‌ای از بکت باز می‌گوید و توضیح می‌دهد که God یعنی خدا و İdiot یعنی احمق است
- Godot از ترکیب این دو کلمه تشکیل شده و در نمایشنامه او در مدرنیسم
- داشت، چیزی
- فکر می‌کرد
- تأمل کافی
- درباره‌اش صورت‌نگرفته است

قصدم داشتیم یک بارودی (تقبیضه)

از «رمز داوینچی» به نویسیم. قرار نبود سطحی و ضخیم باشد. این پروژه همچنین نیم‌نگاهی به تاریخ بیزانس و سهم آن در مدرنیسم داشت، چیزی که فکر می‌کردم Vladimir احمق را تمثیل می‌کنند. این یافته‌ها بعداً توسط انجمن بکت‌شناسان تأیید شد و در مجله‌ای که به نام «بکت» چاپ می‌شود به نام آلتون رسماً قید شد.

پی‌نوشت:

- [۱] Best Seller
[۲] Yapı Kredi Yayınları